

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันในสังคมชนบทและสังคมในเมืองมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา อัตราการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนผลกระทบที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลง นั้นแตกต่างกันไปบ้าง แต่สังคมโดยทั่วไปแล้วไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้น กระบวนการเรียนรู้ย่อมควบคู่ไปด้วยกันเสมอ ซึ่งจะอยู่ในขบวนการที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละ เล็กทีละน้อย ค่อยเป็นค่อยไป ปรัชญาการมองทางสังคมจึงมีความซับซ้อนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและ กัน การศึกษา เรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิถีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชน ตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน จึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับปรัชญาการมองทาง สังคมอาศัยแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเยาวชน
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัว
5. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องปกติของธรรมชาติและของสังคมมนุษย์ สำหรับสังคมมนุษย์ การ เปลี่ยนแปลงมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ ที่ทำให้ต้องมีการปรับตัว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

1.1 ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

สังคมทุกสังคมหากมองในแง่เป็นระบบหนึ่งแล้วจะพบว่าไม่เคยหยุดนิ่ง แต่จะมีการ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนผลกระทบที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงนั้นแตกต่างกันไปบ้าง แต่สังคมมนุษย์โดยทั่วไปแล้วไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงได้ ชุมชนทุกชุมชนจะอยู่ใน ขบวนการที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กทีละน้อย ค่อยเป็นค่อยไป คือเปลี่ยนจากชนบทไปสู่ ชุมชนเมืองอย่างต่อเนื่องอย่างเห็นกันได้ชัดในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากในเมืองย่อมมีกิจกรรมและ พฤติกรรมของประชาชนเป็นไปตามสภาพแวดล้อมของเมืองที่เต็มไปด้วยผู้คนซึ่งมีอาชีพต่างๆ กัน

ไป และเป็นอาชีพที่ไม่ใช่การเกษตร การที่จะต้องตื่นนอนแต่เช้าเตรียมออกไปทำงานในท้องไร่ท้องนา ก็เปลี่ยนไปเป็นรีบออกบ้านนั่งรถยนต์ไปทำงานในอาคารร้านค้า หรือโรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากนั้น สัญญา (2530) กล่าวถึงแนวคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า ชุมชนจะเปลี่ยนแปลงสภาพจากความเรียบง่ายไปสู่สภาพที่ซับซ้อน และปรับตัวจากชุมชนชนบทกลายเป็นชุมชนเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงของการจัดการทางสังคม แสดงความแตกต่างทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีการช่วยเหลือร่วมมือกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีความผูกพันทางจิตใจ มีข้อตกลงที่เป็นธรรมชาติ ไม่เป็นทางการ เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นและซับซ้อนมากขึ้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จะเปลี่ยนเป็นแบบที่มีลักษณะการติดต่อกันอย่างเป็นทางการ มีการควบคุมที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคม

1.2 การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงด้านนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงเรื่องปากเรื่องท้อง ได้แก่ การค้าขาย การบริการต่าง ๆ กล่าวโดยย่อก็คือ เรื่องเกี่ยวกับรายได้นั่นเอง เดิมเศรษฐกิจของคนไทยเราขึ้นอยู่กับเกษตรแบบผลิตพอกินพอใช้ แต่เมื่อเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจโลกการผลิตเปลี่ยนไปเป็นเพื่อการค้า ต้องมีการลงทุนโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มคุณภาพ เพื่อจะได้ราคาดี ในด้านอุตสาหกรรม มีการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการบริการ เช่น การค้าขาย ธุรกิจท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นกระแสโลกที่เรียกว่าทุนนิยมอุตสาหกรรมและการค้าเสรี ประชาชนถูกรอบงำความคิดในการแสวงหาความสุขความสบายจากการบริโภคสินค้า ซึ่งต้องใช้เงินและหาเงินมาให้ด้านการทำงานไม่ว่าจะในภาคการเกษตร อุตสาหกรรม การค้าหรือบริการอื่น ๆ

สำหรับประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกิดจากการกระตุ้นส่งเสริมโดยตั้งใจ คือ ได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เริ่มตั้งแต่ พ. ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน ผลของการใช้แผนพัฒนาฯ ได้ส่งผลใหญ่หลวงทุก ๆ ด้าน ปัจจุบันสังคมในเมืองมักจะเป็นสังคมแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้นในภาพรวม ถ้าพิจารณาเป็นภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การค้า หรือชนบทและเมืองแล้ว ก็จะมี ความแตกต่างกันมากขึ้น จึงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในประเด็นต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัวล่มสลาย เกษตรกรชาวชนบททยากจนลง ทรัพยากรถูกทำลาย ทั้งหมดเป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งสิ้น

การที่รัฐบาลได้ลงทุนในการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่าง ๆ มากมาย เช่น การสร้างถนนเชื่อมหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลกับเมืองต่าง ๆ และเป็นที่น่าทึ่งกันว่า ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้หมู่บ้านที่เดิมเคยมีสภาพเป็นอยู่ยาก ๆ และมีเศรษฐกิจแบบยังชีพ กลับมาเป็น

หมู่บ้านที่เป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งต้องเข้าไปผูกพันกับราคาสินค้าของตลาดระดับประเทศและระดับโลกมากขึ้น

การติดต่อพึ่งพาระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทมากขึ้น สังคมเมืองพัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากชนบทมากขึ้น ทำให้อาชีพจากการทำเกษตรกรรมอย่างเดียวได้กลายเป็นเจ้าของกิจกรรมที่มีใช้การเกษตรต่าง ๆ เพื่อนำทรัพยากรไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรมรวมทั้งเป็นกรรมกรในภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ คนรวยที่มีทุนทรัพย์มีแนวโน้มที่จะลงทุนในการขนส่งและการค้า กลายเป็นชาวนาและพ่อค้าหรือเป็นพ่อค้าอย่างเดียว และเมื่อมีการติดต่อระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะด้านการแพร่กระจายของระบบการค้า จะก่อให้เกิดการสะสมทุนทรัพย์และเนื่องจากแต่ละคนสะสมได้ไม่เท่ากัน จึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนอย่างไม่เคยมีมาก่อน

1.3 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมการส่งออก แม้จะเน้นการพัฒนาชนบท การกระจายรายได้ แต่ในความเป็นจริงการกระจายรายได้ขึ้นอยู่กับการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาสูง ทักษะสูง จะมีโอกาสได้ทำงานดี ๆ และได้ค่าตอบแทนสูง ในชนบท แรงงานจึงเป็นผู้ไร้ฝีมือและการผลิตก็อยู่ในภาวะขาดทุน จึงไม่สามารถที่จะมีรายได้ ทำให้ต้องดิ้นรนหางานอื่น ๆ ทำนอกจากการเกษตร

การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เหล่านี้อย่างเร่งด่วนมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หลังจากประกาศใช้แล้ว สิ่งที่ต้องสำคัญที่สุดที่จะต้องดำเนินการ คือ การพัฒนากำลังคน เพราะการพัฒนาใด ๆ ที่ไม่พัฒนาคน ย่อมเป็นไปไม่ได้ จึงได้มีการพัฒนาการศึกษาในระดับต่าง ๆ เพื่อผลิตแรงงานออกไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ มีการขยายการศึกษา มีผลทำให้เกิดวิทยาลัยครูอย่างมาก เป็นต้น

นอกจากนี้ สมศักดิ์ (2536) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในสังคม ซึ่งมองได้ 2 ลักษณะ คือ

1.1 ปัจจัยที่แสดงอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจกระทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมการประดิษฐ์สิ่งใหม่

1.2 ปัจจัยที่ไม่ได้แสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจ ได้แก่ ความตึงเครียดภายในระบบสังคม และการขาดแคลนทรัพยากร ทำให้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม ปัจจัยที่เห็นได้ชัดก็คือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงลักษณะของประชากร ได้แก่ การย้ายถิ่นของประชากร ความแตกต่างด้านอายุ เพศ และการศึกษา เป็นต้น

2.2 การยืมวัฒนธรรม ได้แก่ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาติอื่นหรือการยอมรับวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังมีตัวแปรเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีอยู่หลายตัวแปร คือ

1. นิเวศวิทยา

สภาพทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถกล่าวถึงสภาพนิเวศวิทยาที่อุดม สมบูรณ์พอสมควร ถ้าชุมชนใดอยู่ในสภาพที่มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ย่อมจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในอัตราที่ช้ากว่าชุมชนที่อยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ และยังมีผลต่อการพัฒนาชีวิตของประชากรให้ดีขึ้นอีกด้วย

2. การยอมรับสิ่งใหม่

ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่เป็นสิ่งสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การแพร่กระจาย คือ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่น ๆ หรือสังคมภายนอก เรียกได้ว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่ง

การแพร่กระจายด้านวัฒนธรรม จะเป็นเรื่องของการยอมรับค่านิยม ปัจเจกนิยม ความเชื่อมั่นในตัวเองที่ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานและสังคม ก็จะเปลี่ยนไปจากเดิมในด้านการแพร่กระจายความรู้ทางการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพฤติกรรม การรักษาและการป้องกันการเจ็บป่วย ด้านการทำงานของเยาวชนก็เช่นกัน ทำให้เขาได้รับประสบการณ์ชีวิตจากวัฒนธรรม ทั้งในด้านภาษา และประเพณีต่าง ๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ก็เป็นเรื่องของการใช้ภาษาและการแต่งกายตามแบบสังคมเมือง

1.4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อ

สุพัตรา (2541) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อ มีตัวแทนอยู่ 6 กลุ่ม คือ

1. ครอบครัว จัดว่าเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการให้การอบรมบ่มนิสัยและพัฒนาพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างดี ซึ่งการอบรมของครอบครัวทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ทางตรงเป็นการบอกสอนตรง ๆ ว่าอะไรดี หรือควรหรือไม่ควร ส่วนการอบรมทางอ้อมอาจเป็นการเลียนแบบหรือรับไปโดยไม่รู้สีกตัว

2. กลุ่มเพื่อน เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก เพราะเด็กในวัยนี้มีความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนที่ตนเองเข้าร่วมอยู่ด้วย อาจมีการเลียนแบบท่าทางพฤติกรรมหรือเครื่องแต่งกายที่บ่งบอกว่าเป็นพวกเดียวกัน
3. โรงเรียน เป็นเสมือนบ้านหลังที่สองของเด็ก และมีอิทธิพลอย่างมากในการพัฒนาบุคลิกภาพรองจากครอบครัว แต่ในปัจจุบันเด็กสมัยใหม่จะใช้เวลายาวนานในโรงเรียนในการเรียนรู้ความคิดและแนววิชาการต่างๆ เพื่อความก้าวหน้าของชีวิต เนื่องจากเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนหลายปีในแต่ละระดับ ทำให้เด็กได้รับคุณค่าและความรู้อย่างทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว
4. กลุ่มอาชีพ ในสังคมมีกลุ่มอาชีพที่แตกต่างกัน และแต่ละกลุ่มก็มีคุณลักษณะที่เฉพาะแตกต่างกันไป การขัดเกลาจึงอาจจะยากกว่าเด็ก เพราะส่วนมากเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งแต่ละคนมีความคิดความเห็นเป็นแบบฉบับของตนเองอยู่ในใจแล้ว
5. ตัวแทนทางศาสนา ได้แก่ ้วดาวาราม พระ นักบวช ผู้สอนศาสนา
6. สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติอิทธิพลของสื่อมวลชนจะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้มีเหตุผล เจตคติต่อสิ่งที่ตนได้รับแตกต่างกันไป

1.5 ผลของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น จะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม เช่น สถาบันทางครอบครัว สถาบันทางการเมือง สถาบันทางการศึกษาและสถาบันทางศาสนา

สถาบันครอบครัว ได้เกิดภาวะที่เรียกว่า ล่มสลาย เพราะสังคมได้เปลี่ยนไป เมื่อลูกหลานมีการศึกษาสูง ก็ต้องการหาเงินที่มีรายได้สูงและแน่นอนกว่าการทำกรเกษตรจึงต้องมีการอพยพไปทำงานทำในเมือง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวบุคคล

ความเชื่อทางด้านศาสนา ไม่ได้รับผลกระทบมากนัก แม้บ้านเมืองจะเปลี่ยนไป การที่คนในชุมชนจะต้องไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นทำให้ไม่มีเวลาร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังคงเห็นว่าคนส่วนมากยังยึดมั่นในความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์อยู่ จะเห็นจากการเข้าร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาตามขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ และการที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อสื่อสารกับสังคมเมืองมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยภายในสังคมชนบทน้อยลง ระบบครอบครัวและระบบเครือญาติได้เปลี่ยนไป เช่น การศึกษาในสมัยก่อน ได้สอนกันเองภายในครอบครัว ต่อมาหน่วยงานของรัฐ เช่น โรงเรียน ได้เข้าไปให้การศึกษาแก่บุตรหลานแทน ธนาคารหรือสหกรณ์ให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินแทนที่จะกู้จากญาติพี่น้อง เป็นต้น

มัวร์ (Moore อ้างในศิริลักษณ์, 2534) ได้ข้อเสนอสรุปเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันว่ามีลักษณะดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือวัฒนธรรมใด ๆ จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและเป็นปกติ
 2. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่จะมีผลกระทบอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านเวลาและพื้นที่
 3. เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งจึงสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องไปยังทุกหนทุกแห่งได้ในทำนองเดียวกัน
 4. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผนหรือผลกระทบจากการเสนอนวัตกรรมใหม่ จะมีมากกว่าผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง
 5. เทคโนโลยีทางด้านวัตถุและความคิดทางด้านสังคมใหม่ มีการขยายตัว และเผยแพร่อย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดผลกระทบที่สะสม แม้บางเรื่องจะล่าสมัยก็ตาม
 6. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่ออย่างกว้างขวางต่อบุคคล และสังคม เนื่องจากโอกาสที่บุคคลจะติดต่อกันอย่างใกล้ชิดมีมากขึ้น และไม่มีใครหลบเลี่ยงผลกระทบดังกล่าวได้
- ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง สรุปได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ผลกระทบที่มีต่อการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตจะเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตตามกลไกการตลาด สัดส่วนของประชากรภาคเกษตรกรรมจะลดลง มีความต้องการแรงงานฝีมือ เปลี่ยนสัดส่วนคนงานระดับต่าง ๆ ต้องการบุคลากรด้านวิชาชีพมากขึ้น มีการโยกย้ายมากขึ้นและบ่อยขึ้น มีการจำแนกบทบาทและความรับผิดชอบของแรงงานแต่ละสาขาชัดเจนขึ้นเพื่อการลงทุน ส่งเสริมการตลาดควบคู่ไปกับการขยายการผลิต และต้องมีการพึ่งพาอย่างใกล้ชิดในระหว่างแต่ละสาขา

2. ผลกระทบต่อโครงสร้างของประชากรและนิเวศวิทยา อัตราการเกิดและอัตราการตายลดลง มีการเพิ่มการควบคุมประชากรและการขยายตัวของเมืองใหญ่

3. ผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม โครงสร้างของครอบครัวจะเปลี่ยนไปมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การตัดสินใจในการแต่งงานเป็นของตัวเองมากขึ้น บทบาทของสตรีมีการเปลี่ยนแปลงไป มีการติดต่อระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้นการเปลี่ยนแปลงและการยึดเหนี่ยวทางสังคมให้ความสำคัญแก่การศึกษามากขึ้น การเพิ่มบทบาทของสื่อมวลชนในการรู้หนังสือและวัฒนธรรมเป็นมาตรฐาน การรวมตัวเป็นสมาคมและชมรม การใช้เหตุผลในการนับถือศาสนา การเปลี่ยนแปลงระบบการให้รางวัล และ โครงสร้างรายได้ ปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบการเมืองและการจัดการ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงชุมชนในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิธีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกษตรในตำบลป่าสัก ซึ่งสัมพันธ์กับระบบการผลิต ระบบความเชื่อ ระบบการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นและร่วมกับชุมชน เมื่อระบบต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วยภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

การเรียนรู้ของคนเราเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา นับตั้งแต่เกิดจนตาย ในการดำรงชีวิตประจำวัน คนเราต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม หรือต้องควบคุมสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับสภาพของตน จึงมีความจำเป็นที่แต่ละคนจะต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอและได้รับความรู้จากหลาย ๆ ทาง แต่ละคนมีความเพิ่มพูนความเฉลียวฉลาดของตน จากการมีประสบการณ์ในชีวิตและจะมีความสามารถในการคิดแก้ปัญหาที่จะต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

2.1 ความหมายของการเรียนรู้

ทิสนา และคณะ, 2545 กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ทางความคิด คนเราสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็กและผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้ เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวด กวดขัน หรือ ความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน

ฟิลิปป์ คูมส์ (อ้างใน อุ่นตา, 2523) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไหร่ หรือวิธีการใด เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สืบเนื่องติดต่อกันตลอดชีวิตตั้งแต่วัยทารกถึงวัยชรา โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ กัน โดยทั่วไปแล้วมนุษย์มีแหล่งที่เกิดจากการเรียนรู้จำแนกได้เป็น 3 แหล่ง คือ

1. การศึกษาแบบธรรมดาวิสัย เป็นการเรียนรู้เป็นธรรมชาติที่สุด เรียกว่า เป็นการเรียนรู้แบบสัญชาตญาณ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับสะสม ความรู้ ทักษะ เจตคติ

ความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ครอบครัว การทำงาน การ เล่น การศึกษาแบบนี้ไม่มีการจัดระบบและไม่มีแบบแผนตายตัว

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่มีสถาบันการศึกษารับผิดชอบ จัดระบบการศึกษาโดยตรง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นการเรียนรู้โดยจัดระบบการ แบ่งของอายุนักเรียน กำหนดพื้นฐานความรู้จากการจัดชั้นตอน เป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา มีการ ได้วุฒิบัตร ประกาศนียบัตร ปริญญาแก่ผู้สำเร็จ การวัดและประเมินผล ผู้ที่ถูก คัดเลือกให้ผ่านจะทำให้ผ่านจะทำเป็นระบบมีมาตรฐานเดียวกัน

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้นโดยสถาบันและหน่วยงาน ต่าง ๆ ในสังคมนอกเหนือไปจากสถาบันการศึกษา เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบ โรงเรียนอาจ ดำเนินการ โดยแยกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของกิจกรรมใหญ่ๆ ของสถาบันหรือสถาบันที่จัด กิจกรรมนั้น ๆ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและความสนใจทางการศึกษา ของผู้เรียน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของการดำรงชีวิตได้สอดคล้องกับแนวคิด ของ ประเวศ (2538) ซึ่งก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ การเรียนรู้เพื่อตัวเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเองทั้งใกล้และไกล และ เรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกันและกันเพื่อการดำรงชีวิต โดยธรรมชาติของ มนุษย์โดยทั่วไป มักเรียนรู้เมื่ออยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ โดยจะมีกระบวนการ เรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้ ก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์เอง ถ้าเคยมีประสบการณ์ในการเรียนรู้เรื่อง นั้นมาก่อน ก็จะทำให้มีความสามารถในการตีความและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตได้ดีขึ้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับผลการวิเคราะห์ และประมวลลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นตาม ธรรมชาติของมนุษย์

มัลคอล์ม โนลส์ (อ้างใน ชูเกียรติ, 2534) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ว่า เป็นการ เรียนรู้จากความรู้สึกรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตัวเอง ที่จะเป็นผู้สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ประสบการณ์ที่ตนเองได้สั่งสมมาตลอดชีวิต คือ ทรัพยากรสำคัญการเรียนรู้ก็เนื่องมาจากได้ผ่านระดับ ขึ้นของการพัฒนาในระดับต้น ๆ มาแล้วทำให้ผู้ใหญ่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้มาเพื่อ แก้ปัญหาในชีวิตของตนเองได้

นันทวดี (2542) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ เจตคติ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ หรือจะเป็นใน อนาคตเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะ

เป็นสภาพสังคม เทคโนโลยี องค์ความรู้ เศรษฐกิจ การเมือง และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ย่อมแสดงได้ว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นจึงเรียกว่า “กระบวนการเรียนรู้” ดังที่กล่าวว่า “ไม่มีใครเรียนจบ” และการเรียนรู้นั้นเกิดได้หลายวิธี

พรพิไล (2532) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนที่สำคัญให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือกระบวนการอันมีฐานรากจากประสบการณ์และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้กับการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ กระบวนการเรียนรู้ว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และพึ่งพาตนเองได้ เช่นเดียวกับกลุ่มเยาวชนที่ตำบลป่าสักที่กำลังจะได้เรียนรู้ถึงวิธีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเพื่อที่จะได้ทบทวนตัวเอง เรียนรู้ตัวเอง เรียนรู้ชุมชน เพื่อที่จะหาแนวทางในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน

3.1 ความหมายของเยาวชน

เยาวชน ตามความหมายของ กรมการพัฒนาชุมชนและสำนักงานคณะกรรมการเยาวชนแห่งชาติ หมายถึง ผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-25 ปี ซึ่งใกล้เคียงกับ UNICEF (อ้างในสำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541) ที่กำหนดในช่วงอายุประมาณ 15-24 ปี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเพื่อให้เกิดความสะดวกในการรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงสถิติของหลายประเทศ เช่นเดียวกับที่สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี ได้กำหนดช่วงอายุที่ใกล้เคียงกัน คือ 14-25 ปี แต่กรมส่งเสริมการเกษตรซึ่งใกล้ชิดโดยตรงกับเยาวชนที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ซึ่งเงื่อนไขในการเป็นสมาชิกจะอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 10-35 ปี ทั้งชายและหญิงซึ่งเป็นผู้รับช่วงความรับผิดชอบจากผู้ใหญ่ ในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม

ความหมายตาม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 เยาวชน หมายถึง บุคคลที่มีอายุเกิน 14 ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึง 18 ปีบริบูรณ์ และไม่ใช่ผู้บรรลุนิติภาวะแล้วจากการจดทะเบียนสมรส ในทางกฎหมายก็ถือว่าบุคคลที่มีอายุระหว่างนี้เป็นเยาวชนและหากต้องระวางโทษก็จะพิจารณาโทษแตกต่างจากผู้ใหญ่ ความหมายในระดับสากล โดย UNICEF ระบุว่า เยาวชนหมายถึง คนในวัยหนุ่มสาว คือ ผู้มีอายุระหว่าง 15-25 ปี หรือเป็นช่วงวัยหนุ่มสาว แต่ในประเทศ

ไทยคนส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่า เยาวชนมีช่วงอายุระหว่าง 13-25 ปี เพราะเริ่มต้นช่วงรอยต่อระดับชั้นเรียนจากประถมเป็นมัธยมและปลายช่วงของการจบปริญญาตรีแล้ว

3.2 ทิศทางการพัฒนาเยาวชน

ประเทศไทยมีแนวคิดที่จะพัฒนาพลังเยาวชนของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2454 เมื่อรัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระราชทานกำเนิดลูกเสือไทย ด้วยทรงมีแนวคิดและนโยบายเกี่ยวกับเยาวชนว่า “เยาวชนเป็นสมาชิกสำคัญของครอบครัวและสังคมประเทศชาติ มีความต้องการที่จะสร้างเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพด้วยการพัฒนาตนเอง พัฒนากลุ่มและบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น” 22 พฤศจิกายน 2516 ประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับแรก มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้มีคุณลักษณะที่สรีรศาสตร์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีระเบียบวินัย ยึดมั่นในความสามัคคี เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความคิดริเริ่ม นิยมและภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งกายและใจ

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 มาตรา 62 ระบุว่า “รัฐพึงสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาเยาวชนแห่งชาติให้เป็นผู้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อความมั่นคงของรัฐ” และออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2521 พร้อมกับประกาศตั้ง “สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ” ให้เป็นหน่วยงานกลางในการกำหนดนโยบาย ประเมินผลและส่งเสริมและประสานงานและพัฒนาเยาวชน

นโยบายและแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาว ครอบคลุมการพัฒนาในช่วง 20 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 – 2544 มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นและเร่งรัดให้ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน และทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของเยาวชนที่มีต่อสังคม และเข้าใจกระบวนการพัฒนาเยาวชน จากแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งเกิดขึ้นในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ที่มุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อเป็นปัจจัยในการพัฒนาประเทศนั้น จะเห็นได้ว่าการให้ความสำคัญต่อเยาวชนมากขึ้น และมีการค้นหาแนวทางในกระบวนการพัฒนาเยาวชน

แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับชาติ ฉบับที่ 5 - 7 (พ.ศ. 2525 - 2539) มีจุดมุ่งหมายเพื่อ “สนองตอบสภาวะความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้วยการขยายการจัดบริการและแก้ไขปัญหของเด็กและเยาวชน ทั้งนี้รัฐเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลและการจัดบริการทั้งร่างกาย สติปัญญาและความสามารถขั้นพื้นฐาน การเตรียมให้มีอาชีพด้านสังคม วัฒนธรรม จริยธรรม ด้านการเมืองการ

ปกครอง และได้กำหนดหน้าที่ของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถาบันทางศาสนา ภาครัฐกิจ องค์กรเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”

แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนแบบองค์รวม ดำเนินการอย่างรอบด้าน ครอบคลุมการพัฒนาครอบครัว ชุมชนและระบบบริหารจัดการของหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้อง และกำหนดคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ ได้แก่ ครอบครัวอบอุ่น เจริญเติบโตสมวัย คิดเป็น สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและสังคม และรู้จักพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

จากแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับชาติฉบับที่ 5 - 8 จะเห็นได้ว่า มีการให้ความสำคัญต่อเยาวชนมากขึ้น และมีการค้นหาแนวทางในกระบวนการพัฒนาเยาวชน ซึ่งการพัฒนาเด็กและเยาวชนนั้นจะต้องดำเนินการพัฒนาอย่างรอบด้าน โดยมีจุดเริ่มต้นจากครอบครัว เพราะเยาวชนเป็นวัยที่เปลี่ยนความคิด ไปสู่ความรู้สึกที่เป็นผู้ใหญ่มากขึ้น ความต้องการเลียนแบบพ่อแม่ ค่านิยมต่าง ๆ ของพ่อแม่ก็ซึมซับเข้าสู่จิตใจเยาวชนมากขึ้น รู้สึกเกี่ยวกับคุณค่าของตนเอง สิ่งเหล่านี้ช่วยในการปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้ ดังนั้น สถาบันครอบครัวจึงเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการพัฒนาเยาวชน เพื่อให้เกิดเยาวชนที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมในการเป็นผู้นำ และมีคุณภาพในการพัฒนาประเทศต่อไป

สิริพันธุ์ (2544) ได้กล่าวถึงปัจจัยภายในตัวเยาวชน เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดความคิดสร้างสรรค์ จากลักษณะธรรมชาติของวัย ได้แก่

1) ความกระตือรือร้น อยากเรียน อยากรู้ และสนใจติดตามสิ่งต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะชอบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ พร้อมทั้งจะรับและเรียนรู้ด้วยการเลียนแบบ สำรวจ ทดลอง และมีประสบการณ์ด้วยตนเอง

2) พัฒนาการด้านร่างกาย สมองและจิตใจ เนื่องมาจากการเจริญเติบโตทำให้เยาวชนมีแรงจูงใจสูง และค้นพบความสามารถของตนได้ และสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

3) ความมีอิสระและเสรีภาพทางความคิด การเลือกและสามารถตัดสินใจต่อการกระทำต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ มีความเป็นตัวของตัวเองสูง มักจะไม่ชอบการบังคับด้วยอำนาจ แต่ต้องการการชี้แนะด้วยเหตุผล

4) ความมีอุดมการณ์และปรัชญาชีวิตที่สูงส่ง มีความเชื่อมั่นและพยายามทำให้เป็นไปได้

5) มีความคิดฝันและจินตนาการเกี่ยวกับชีวิตและอนาคตของตน

6) ต้องการการแสดงผลออก ซึ่งมีการแสดงออกในทางบวกและทางลบ การแสดงออกในทางบวกหรือทางสร้างสรรค์ ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ รวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการช่วยเหลือให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์และพัฒนาทักษะ ความสามารถและความฉลาดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนการแสดงออกในทางลบ เช่น การคบหากันเป็นกลุ่มนำไปสู่การแสดงออกทางพฤติกรรมที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น การใช้ยาเสพติด การมั่วสุมทางเพศ เป็นต้น

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน ในการทำความเข้าใจ เกี่ยวกับการพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของเยาวชน ที่ส่งผลถึงพัฒนาการในการเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ฉะนั้นเยาวชนจึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีศักยภาพในการที่จะพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งได้แก่ครอบครัว ชุมชน สถาบันทางศาสนา ภาครัฐกิจ องค์กรเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องมีการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมให้แก่เยาวชน ในการเข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และพึ่งพาตนเองได้ เช่นเดียวกับกลุ่มเยาวชนตำบลป่าสักที่กำลังจะได้เรียนรู้ถึงวิถีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเพื่อที่จะได้ทบทวนตัวเอง เรียนรู้ตัวเอง เรียนรู้ชุมชน เพื่อที่จะหาแนวทางในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน ดังนั้นถ้าเยาวชนให้ความสำคัญและรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาปัญหาที่เกิดขึ้นปัญหาก็จะคลี่คลายเร็วขึ้นและยั่งยืนต่อไป

4. แนวคิดและทฤษฎีการปรับตัว (Adjustment)

ในชีวิตประจำวันบุคคลต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือเกิดจากสภาพธรรมชาติที่อยู่รอบตัว สิ่งดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้บุคคลต้องปรับเพื่อดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชีวิต โดยธรรมชาติของการดำรงชีวิต มนุษย์จำเป็นต้องดิ้นรนต่อสู้ กับปัญหาต่าง ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตัวมนุษย์ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่รบกวนทำให้เกิดความคับข้องใจ ขัดแย้ง วิตกกังวล เป็นผลให้บุคคลมีความตึงเครียดทางจิตใจและอารมณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยธรรมชาติมนุษย์พยายามที่จะรักษาความสมดุลของร่างกายจิตใจและอารมณ์ด้วยตนเอง เพื่อสภาพความสมดุลหรือสุขสบายให้มากที่สุด วิธีที่ใช้เพื่อผ่อนคลายหรือลดความตึงเครียดที่เกิดขึ้นอาจเครียดที่เป็นในรูปปฏิบัติการหรือความคิด ทุกอย่างจัดว่าเป็นการปรับตัวทั้งสิ้น (พิชญ์, 2527)

4.1 ความหมายการปรับตัว

นิภา (2530) กล่าวถึง การปรับตัวในความหมายทางจิตวิทยานั้นมิได้พิจารณาถึงการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมที่มีวัฒนธรรมเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น ทางจิตวิทยามุ่งพิจารณาการปรับตัวในแง่ของกระบวนการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งด้านร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ การปรับตัวเป็นกระบวนการที่มนุษย์หาสมดุล เมื่อตนเกิดความต้องการ มนุษย์จะหาทางออกเพื่อบำบัดความต้องการทั้งทางร่างกาย และทางสังคม เช่น การกินเพื่อบำบัดความหิว การมีเพื่อนเพื่อให้ได้รับความรัก หรือการยอมรับ เป็นต้น

ควินน์ (Quinn อ้างในกรรณิการ์, 2546) กล่าวถึง กระบวนการในการปรับตัวว่า อาศัยการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในตัวบุคคลและการเปลี่ยนแปลงภายนอก การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติ อารมณ์ ความรู้สึก แรงจูงใจ ของบุคคลเป็นการปรับตัวภายใน ซึ่งเกิดขึ้นก่อน แล้วจึงส่งผลให้คนเราแสดงพฤติกรรมออกมา เช่น การแสดงบทบาทใหม่ การมีสัมพันธภาพใหม่ เป็นต้น ซึ่งเป็นการปรับตัวภายนอก

พรณิ (2538) กล่าวถึง ในเรื่องการปรับตัวนี้ เราจะมุ่งไปสู่แนวความคิดของการปรับตัวในเรื่องที่เกี่ยวกับผลของการคับข้องใจ (Frustration) ความขัดแย้งใจ (Conflict) และความเครียด (Stress) ซึ่งเขามาเกี่ยวข้องกับปรับตัวของบุคคล อันเป็นสาเหตุให้บุคคลต้องใช้กลไกในการป้องกันตนเอง (Defense mechanism) การปรับตัวเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เกิดจากการที่บุคคลพยายามสนองตอบความต้องการที่ตนพอใจ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลในทุกแง่มุม

มัลม์และเจมิสัน (Malm and Jamison อ้างในจุฑารัตน์, 2537) ได้อธิบายความหมายของการปรับตัวไว้ว่า เป็นวิธีการที่คนเราปรับตัวให้เป็นที่ไปตามความต้องการของตัวเองในสภาพแวดล้อมซึ่งบางครั้งส่งเสริม บางครั้งขัดขวางและบางครั้งสร้างความทุกข์ทรมาน กระบวนการปรับตัวนี้เกิดจากความจริงที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการและเราสามารถใช่วิธีการแบบต่าง ๆ ในการดำเนินการให้บรรลุถึงความต้องการนั้น ๆ ในสภาวะแวดล้อมที่ปกติธรรมดาหรือมีอุปสรรคขัดขวางต่าง ๆ กันไป

ลาซาลัส (Lazarus อ้างใน นิภา,2530) ได้สรุปว่า การปรับตัวประกอบขึ้นด้วยกระบวนการหรือวิธีการทั้งหลายทางจิต ซึ่งมนุษย์ใช้ในการเผชิญข้อเรียกร้องหรือแรงผลักดันภายนอกและภายใน แรงผลักดันภายนอก หมายถึง ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อมและสังคม แรงผลักดันภายใน เป็นแรงกระตุ้นอันเกิดจากสภาพทางสรีระภายในร่างกายและประสบการณ์ทางสังคมที่ได้เรียนรู้ในอดีต

4.2 ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับตัว

4.2.1 การปรับตัวของบุคคล

การปรับตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขหรือให้เกิดความสมดุลขึ้น ความสำคัญและจำเป็นของการปรับตัว มนุษย์เกิด มาพร้อมด้วยแรงผลักดันบางอย่างในตัวเองที่ก่อให้เกิดความต้องการจำเป็นหลายประการในชีวิต อาทิ ความต้องการอาหาร น้ำ ออกซิเจน และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ เพื่อการดำรงชีวิต นอกจากสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ทางสังคมยังผลักดันให้เกิดความต้องการอีกหลายอย่าง นอกเหนือจากความต้องการทางร่างกายและสรีระอีกด้วย ดังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ทุกคนต้องการความอบอุ่นปลอดภัย ความรัก การได้รับความยกย่องนับถือ และความสำเร็จ เป็นต้น ความต้องการทั้งหลายนี้เป็นแรงขับที่กระตุ้นให้คนเราต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา และหากทุกคนสามารถได้ทุกสิ่งสมหวังตามที่ใจต้องการและเรียกร้องแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ย่อมไม่เกิดขึ้นได้ แต่ในชีวิตคนเราหาได้เป็นเช่นนี้ไม่ ทั้งนี้เพราะทุกคนที่เกิดมาไม่สามารถอยู่ลำพังคนเดียวได้ ทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและสังคมนับตั้งแต่สิ่งแวดล้อมในครอบครัว โรงเรียน เพื่อนบ้านและชุมชน โดยมีวัฒนธรรมเป็นแกนกลางในการกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามแบบฉบับที่วางไว้ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อความเป็นระเบียบและประโยชน์สุขแก่ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

ด้วยเหตุนี้เอง ทุกคนจึงมีอาจตอบสนองความต้องการทุกอย่างได้ตั้งใจปรารถนา ความรู้สึกขัดแย้ง ความผิดหวัง ความรู้สึกสับสน ความว้าวุ่นใจ ความเคร่งเครียดอันเกิดจากปัญหาและอุปสรรคย่อมเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จะมากหรือน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละชีวิตเท่านั้นเอง ความเคร่งเครียดกดดันภายในจิตใจหรือที่เรียกว่าความคับข้องใจ ย่อมเป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินชีวิตเป็นสุข ดังนั้นคนเราจึงจำเป็นต้องรู้จักปรับตัวเพื่อบรรเทาความรู้สึกข้องคับใจให้เบาบางลงเพื่อที่จะช่วยรักษาคุณภาพแห่งชีวิตไว้ให้ได้ ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่า ความสามารถในการปรับตัวมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน

4.2.2 การปรับตัวของชุมชน

นอกเหนือจากแรงผลักดันอันเป็นต้นเหตุของความคับข้องใจดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ลักษณะโครงสร้างของแต่ละสังคมอันมีวัฒนธรรมเป็นแกนกลางยังมีส่วนสร้างปัญหา และข้อขัดแย้งให้แก่คนในสังคมมากน้อยต่างกันอีกด้วย สังคมที่มีระเบียบประเพณี และวัฒนธรรมยุ่งยากซับซ้อนมากเพียงไร ย่อมสร้างปัญหาและข้อขัดแย้งให้คนในสังคมมากเพียงนั้น ยิ่งสังคมใดได้รับความกระทบกระเทือนทางวัฒนธรรมด้วยเหตุความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมก็ตาม คนในสังคมย่อมได้รับความเดือดร้อน และกระทบกระเทือนตามไปด้วยอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพราะว่า

วัฒนธรรมของคนแต่ละชาติแต่ละกลุ่มเหล่า เป็นสิ่งหล่อหลอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเกิดมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นในวัฒนธรรมใดก็ตาม ย่อมทำให้แบบแผนการปรับตัวและบุคลิกลักษณะของตัวบุคคลภายในวัฒนธรรมนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงตามวัฒนธรรมไปด้วย

การปรับตัวของมนุษย์มีพฤติกรรมที่หลากหลาย การปรับตัวจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือชุมชนได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกหรือความเจริญที่ขยายเข้าสู่ชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามเงื่อนไข องค์ประกอบของชุมชน เป็นต้นว่า ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้นำ องค์การ และบริบทของชุมชนนั้น ๆ เมื่อชุมชนยอมรับสิ่งใหม่ ๆ เกิดความคล้อยตามและมีการผสมกลมกลืนกับภายนอกแล้ว นั้นแสดงว่าการปรับตัวได้เกิดขึ้น การศึกษาการปรับตัวของชุมชนจึงจำเป็นจะต้องศึกษาอดีตหรือประวัติศาสตร์ของชุมชนด้วย เพื่อจะได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวว่าเป็นอย่างไร เช่น ด้านการผลิต เดิมผลิตเพื่อกินเพื่ออยู่ หากมีเหลือก็แลกเปลี่ยนหรือขาย ปัจจุบันผลิตเพื่อขายซึ่งขึ้นอยู่กับตลาดโลกและพ่อค้าคนกลาง ทั้งยังต้องใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ การใช้พันธุ์พืช ยาปราบศัตรู ปุ๋ย วิธีการ รวมทั้งระบบชลประทาน เห็นได้ว่าการผลิตในอดีตกับปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก และยังส่งผลกระทบต่อปรับตัวในด้านความเชื่อ เช่น ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินถูกยกเลิกไป ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และความสัมพันธ์คนกับสถาบันต่าง ๆ ภายในชุมชนก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน การปรับตัวของชุมชนอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้าน คือ การผลิต ความเชื่อ และความสัมพันธ์ รวมถึงเงื่อนไขที่มีอิทธิพลทำให้ชุมชนต้องปรับตัว

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีการปรับตัวในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับตัวของเยาวชน โดยมีเงื่อนไข และปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเป็นกลไกในการปรับตัว เพื่อหาแนวทางช่วยให้เยาวชนสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมและเท่าทันกับสถานการณ์ของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเพื่ออธิบายปรากฏการณ์และทำความเข้าใจเยาวชนกับการปรับตัวของชุมชนในตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

5. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Concept of Participation)

ในภาวะการณ์ปัจจุบันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้มีการนำหลักการของการมีส่วนร่วมเข้ามาพิจารณา ในแนวทางของการบริหารจัดการก็เช่นเดียวกัน ที่มีการเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินการมากขึ้นทั้งภาครัฐและเอกชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารเท่านั้น แต่จะต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญและความร่วมมือจากผู้ปฏิบัติงานประกอบด้วย ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้ปฏิบัติจึงเป็นสิ่งสำคัญนอกจากจะสอดคล้องกับวิธีการ

บริหารตามปรัชญาประชาธิปไตย ก่อให้เกิดผลดีแก่หมู่คณะและผลงานขององค์กรด้วย นอกจากนี้การมีส่วนร่วมก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จนทำให้บางคนเชื่อว่าเป็นศตวรรษแห่ง “การระเบิดการมีส่วนร่วม”

5.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

นิคม (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ซึ่งจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาใด ๆ ก็ตามหากประชาชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของและลงมือดำเนินกิจกรรมด้วยตัวเองแล้ว กิจกรรมนั้นก็มีความสำเร็จและดำรงอยู่ได้ แต่ถ้าหากประชาชนมีความรู้ มีความเข้าใจในกระบวนการอย่างทอ่งแท้ สามารถมองเห็นและคาดหวังไว้ในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองครอบครัวและชุมชน ทั้งยังได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ จนเกิดตระหนักในปัญหาของตนเองและค้นหาทางแก้ไขเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง จนเกิดการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

สิทธิณัฐ (2546) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research “PAR”) เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่น่าจะเหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนา หรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มที่อยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือจากองค์กรศาสนา การกุศลต่าง ๆ ฝ่ายที่สาม นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาคำความรู้แบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนการที่เฉพาะเจาะจง (Specific Paradigm) กับปัญหาหนึ่ง และเชื่อว่า เป้าหมายคือ การแก้ไข ปัญหาและการพัฒนาใหม่หรือปรับปรุงข้อค้นพบ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับปัญหา รวมทั้งมีวิธีการวิจัย และจริยธรรมทางการวิจัยที่เหมาะสม ทั้งสามฝ่ายร่วมใช้กระบวนการ PAR เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาขีดความสามารถในการวิเคราะห์ และจัดการแก้ปัญหาของกลุ่มที่อยู่กับปัญหาให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

ทศพล (2538) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่เน้นในรูปกลุ่ม/องค์กร หรือชุมชนไว้ว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือชุมชน มีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใด ๆ ต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง แล้วมีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตน จนมาสู่การตัดสินใจกระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น ๆ มีความร่วมมือและรับผิดชอบในกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยในขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนรองรับ ประชาชนที่เข้าร่วมมีการพัฒนาภูมิ

ปัญญาและการรับรู้สามารถคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจเพื่อกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ประชาชน หรือชุมชนได้พัฒนาขีดความสามารถของตน ในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม

นรินทร์ชัย (2533) ได้แปลความหมายของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ในความหมายกว้าง ๆ หมายถึง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ และกระบวนการดำเนินการของ โครงการตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ

2. ในความหมายเฉพาะเจาะจง หมายถึง การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายาม และความเป็นตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากร และระเบียบในสถาบันต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้

ภูมิธรรม (2527) ได้สรุปไว้ว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้น หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง จัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง และได้นำเสนอทางปฏิบัติ เพื่อที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ดังนี้

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง องค์กรจากภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นหรือเสริมหรือสนับสนุนเท่านั้น

2. กิจกรรมการพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือ ต้องคำนึงถึงวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนทั้งอดีตและปัจจุบัน

3. ต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัดทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหา หรือแก้ไขปัญหาอย่างไม่ถูกจุด การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงต้องครอบคลุมถึงการกระจายและการสื่อสารข้อมูล เพื่อพัฒนาการรับรู้และขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาของประชาชนด้วย จากความหมายและแนวทางดังกล่าวข้างต้นนั้น ภูมิธรรม ยังได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับ ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า

1. กลไกการพัฒนาต้องเคลื่อนย้ายจากรัฐสู่ประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทหลักในงานพัฒนา

2. เป้าหมายการพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน เพื่อการพึ่งตัวเอง ไม่ใช่พึ่งรัฐ หรือองค์กรพัฒนาจากภายนอก

3. กระบวนการพัฒนาต้องยึดหลัก ลงสู่บนมากกว่าบนสู่ล่าง

เจมส์ค็อกซ์ (2539) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และความต้องการที่แท้จริงตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2. ร่วมวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ตลอดจนการแก้ไขปัญหา

3. ร่วมเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ปัญหา

4. ร่วมในกิจกรรมพัฒนาตามแผน

5. ร่วมในการติดตามประเมินผลงานกิจกรรม

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้อาวุโส คนที่ทำงานกับเยาวชน รวมไปถึงกลุ่มของเยาวชน โดยให้คนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นศูนย์กลาง ในการทำงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็น ในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเอง สามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้าน ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการ ดำเนินการแก้ไขปัญหายังเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนา

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิถีการเปลี่ยนแปลงชุมชน พอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

บุญมา (2515) พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นชนบทไทยค่อย ๆ เปลี่ยนไป กล่าวคือ สังคมชนบทไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งแต่เดิมระบบความสัมพันธ์ทั้งด้านการผลิต และในด้านครอบครัวมีความใกล้ชิด ช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้ความสำคัญต่อหัวหน้าครอบครัว แต่ตัวอย่างเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยมีปัจจัยที่ช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ประการแรก คือ ปัจจัยทางด้านความเจริญทางเทคโนโลยีซึ่งได้แก่ เครื่องทุนแรงใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ นอกจากนั้นระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ประเพณีลงแขก ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการจ้างแรงงานแทน ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณได้สำคัญลง ประการที่สอง คือ สถาบันครอบครัว ไม่สามารถสนองความต้องการของบุคคลในครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยตนเอง ลักษณะความสัมพันธ์บางอย่างเปลี่ยนไป เช่น อำนาจของพ่อในลักษณะผู้มีอำนาจคนเดียวลดลง สถานภาพของพ่อและแม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางด้านจิตใจของสมาชิกในครอบครัวมากกว่า

ศิริลักษณ์ (2534) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการดำเนินงานการศึกษาจากระบบ พบว่า สังคม วัฒนธรรม และค่านิยมของประชาชนเปลี่ยนเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ประชาชนเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรม และหันมารับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและค้าขาย รายได้ของประชาชนเคยขึ้นอยู่กับผลผลิตทางการเกษตร เปลี่ยนเป็นรายได้จากการรับจ้าง ค่านิยมที่มีต่ออาชีพเปลี่ยนไป รวมไปถึงค่านิยมที่มีต่อการศึกษา และวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

อิทธิพล (2545) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเยาวชนชาวเขาที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมือง พบว่า สภาพสังคมและครอบครัวของเยาวชนส่วนใหญ่ยากจน มีอาชีพด้านเกษตรกรรม พึ่งพาอาหารจากป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติ ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนและในหมู่บ้านที่มีมาตรการพ่นยุงเพื่อป้องกันโรค เชื้อโรค และมีการเป็นกลไกในการควบคุมความประพฤติ อย่างไรก็ตามในช่วง 10 – 20 ปีที่ผ่านมา ได้มีกระแสวัฒนธรรมความเชื่อจากนอกชุมชนแพร่เข้าไปในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เยาวชนจำนวนมากออกเดินทางไปทำงานและเข้ามาศึกษาเล่าเรียนนอกชุมชน เยาวชนเหล่านี้ได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ กล่าวคือ ภายใต้อิทธิพลที่เปลี่ยนไป มีเพื่อนใหม่ กติกาใหม่ ความเชื่อแบบใหม่ ภายใต้อิทธิพลของครู บาทหลวง และซิสเตอร์ แทนผู้ปกครอง ประกอบกับได้มีโอกาสศึกษาต่อสูงขึ้น มีงานทำ มีรายได้เป็นของตัวเอง และมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ทำให้เยาวชนเหล่านี้ต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคม วัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนจะพยายามพูดภาษาไทยให้คล่อง เรียนรู้มารยาทและการทำความเคารพ เพื่อที่จะหางานทำง่ายขึ้น

สมบูรณ์ (2543) ได้ศึกษา การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนชนเมืองทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการศึกษา พบว่า ชาวบ้านชุมชนชนเมือง มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในหลายด้าน คือ ด้านสังคม ได้แก่ ระดับความสัมพันธ์ของชุมชน ทั้งระดับครอบครัว เครือญาติ เปลี่ยนไป กิจกรรมทางประเพณี พิธีกรรม ลดลง ทางด้านเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่อง ระบบการตลาด และการบริโภค ในเรื่องระบบการผลิตทางการเกษตรแบบเดิมที่ไม่มีเทคโนโลยี การสู่การผลิตที่มีความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ การบริโภคเปลี่ยนจากแบบยังชีพสู่การบริโภคตามกระแสนิยม ทางด้านการเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องอำนาจและการช่วงชิงผลประโยชน์ของชาวบ้าน เดิมผู้มีอำนาจได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโส คนที่มีฐานะร่ำรวย ต่อมาผู้มีอำนาจเป็นผู้นำที่เป็นทางการและคนมีฐานะ ทางด้านการศึกษา มีการเปลี่ยนรูปแบบ ช่องทางสู่การเรียน จากสถานศึกษาที่หลากหลายของชุมชน สื่อต่าง ๆ ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

มากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ การพัฒนาทางเศรษฐกิจของเขตเมืองส่งผลทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพื่ออยู่อาศัย และพื้นที่เพื่ออุตสาหกรรมนอกเขตผังเมือง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนชานเมืองขายที่ดินทำกินมากขึ้น เกิดการดึงคูศรัพยากรบุคคลในรูปแบบของแรงงาน ลูกจ้าง และการบริการจากชุมชนมากขึ้น

ชูเกียรติ (2534) ได้ศึกษาเรื่อง ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการเรียนรู้สืบเนื่องมาจากโครงสร้าง ปัจจัย ทรัพยากร เงื่อนไข และสถานการณ์ที่ทำให้ต้องเรียนรู้ มีรูปแบบและวิธีการที่ใช้ในการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่น ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบการเรียนรู้และการอบรมจากภายนอกชุมชน โดยมีการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางครอบครัว วัด โรงเรียน ตลอดจนศูนย์กลางการเรียนรู้อื่น ๆ ในท้องถิ่นด้วย โดยระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว ด้วยการใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียน คือ ลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวจะเกิดตลอดเวลา ผู้ที่เรียนชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลัง ๆ ต่อไป

ปาริชาติ และคณะ (2542) อ้างถึงคณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาศึกษาเพื่อชุมชน ซึ่งเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นั้นเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการแก้ปัญหาและสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดพลวัตของการเรียนรู้ เมื่อได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางมาแล้ว สมาชิกกลับไปลงมือปฏิบัติแล้วกลับมาทบทวน วิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียน และหาแนวทางการแก้ไขต่อไปอีก กระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ นี้ เท่ากับเป็นการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม และผลพวงจากการเรียนรู้จากปัญหาจริงดังกล่าว ยังช่วยแก้ไขพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรม

รัชนิวรรณ (2549) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชน บ้านสันคะยอม อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอมมี 7 ขั้นตอน คือ 1) ประมวลความต้องการและปัญหาของกลุ่ม 2) ระดมความคิดหาแนวทางแก้ไขปัญหา 3) จัดทำแผนปฏิบัติการ 4) ดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ 5) สรุปผลการดำเนินงาน 6) สรุปบทเรียนผลการเรียนรู้ 7) ปรับปรุงการดำเนินการของกิจกรรมต่อไป และปัจจัยที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอม ได้แก่ (1) ปัจจัยภายในกลุ่มเยาวชน อาทิ (ก)

ความสามารถและบทบาทของผู้นำกลุ่ม (ข) บทบาทและศักยภาพของแกนนำกลุ่ม (ค) เยาวชนมีจิตสำนึกร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน (ง) โครงสร้างกลุ่มและความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม

(2) ปัจจัยภายในชุมชน อาทิ (ก) แรงผลักดันและแบบอย่างที่ดีของผู้นำชุมชน (ข) ประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (ค) การสนับสนุนของผู้ปกครอง (ง) ศักยภาพของกลุ่มในชุมชน (จ) การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก และ (3) ปัจจัยภายนอกชุมชน อาทิ (ก) การเป็นสมาชิกของเครือข่ายเด็กและเยาวชนจังหวัดลำพูน (ข) การเรียนรู้ผ่านงานวิจัยโดยการสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชน

ศิวกร (มปป.) ได้ทำวิจัยในโครงการกระบวนการเรียนรู้สื่อกลางชุมชนบ้านหนองเต่า อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนบ้านหนองเต่า ได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มครู กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มเยาวชน ในแต่ละกลุ่มมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันแตกต่างกันไป เช่น การดูแลจัดการป่า การพัฒนาหมู่บ้าน และในการจัดการกองทุนต่างๆ ทั้งนี้การร่วมสืบทอดความรู้เข้าสู่ระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชุมชนบ้านหนองเต่าเล็งเห็นความสำคัญเนื่องจาก ในปัจจุบันระบบโรงเรียนไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนและไม่สามารถทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาเพื่อชุมชนได้อย่างแท้จริง อีกทั้งองค์ความรู้และภูมิปัญญา รวมถึงระบบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ดีงามที่ชุมชนได้สั่งสมไว้เริ่มสูญหาย จากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและเริ่มเห็นคุณค่าองค์ความรู้และภูมิปัญญาใกล้ตัว ซึ่งนิทานพื้นบ้านถือเป็นรากฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะนิทานชุมชนเป็นสิ่งที่ปลูกฝังสำนึกความเป็นชุมชนและสิ่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงอายุกับคนรุ่นหลังเยาวชนและผู้นำชุมชนหลายท่านเชื่อว่า นิทานยังสามารถทำหน้าที่เพื่อสร้างคุณค่าต่อไปได้จึงเห็นควรที่จะต้องมีการศึกษาและจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้นิทานชุมชนเป็นสื่อกลางเพื่อพัฒนารากฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

บารเมศ (มปป.) ได้ศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบล องค์กรในชุมชนและหน่วยงานของรัฐผ่านการเรียนรู้ปัญหาชุมชน จุดเริ่มต้นสู่การทำกิจกรรมกลุ่มของเยาวชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็น พบว่า การพัฒนาการเรียนรู้ของเยาวชน เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลและองค์กรในชุมชนนั้น ทำให้เห็นพัฒนาการของการมีส่วนร่วมในชุมชน เริ่มจากการนำกระบวนการวิจัยไปใช้ในการเรียนการสอนของครู โดยการให้นักเรียนได้เรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหาของท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มต้นของการคิดโครงการฝึกอบรมอาชีพเกษตรกรของกลุ่มเยาวชน โรงเรียนบ้านศรีสุพรรณ ภาพ

การทำกิจกรรมกลุ่มของเยาวชนที่จริงจังปรากฏต่อสายตาผู้ปกครอง ผู้นำหมู่บ้าน องค์กรบริหาร ส่วนตำบล และหน่วยงานรัฐ เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านเวที ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ใน ชุมชน ก่อให้เกิดการสนับสนุนกลุ่มเยาวชน โดยผู้ปกครองให้การเอื้อเฟื้อในเรื่องสถานที่องค์กร บริหารส่วนตำบลจัดสรรงบประมาณให้แก่กลุ่มเยาวชนกู้ยืมเพื่อลงทุน หน่วยงานรัฐให้การ สนับสนุนในเรื่องพันธูปลา เป็นต้น ผลการวิจัยบ่งชี้ว่าการส่งเสริมศักยภาพของเยาวชนนั้นต้อง ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทั้งชุมชน องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐ

จุฑารัตน์ (2537) ได้ศึกษาการปรับตัวของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทในภาคเหนือ ศึกษา กรณีบ้านเขือ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปรับตัวของชุมชนด้านการผลิต โดยการ ผลิตทางด้านเกษตรลดน้อยลง ชุมชนมีการปรับตัวโดยการออกไปประกอบอาชีพรับจ้างและบริการ ในเมืองมากขึ้น โดยมีเงื่อนไขที่เกิดจากภายนอกชุมชน คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้าน อุตสาหกรรม การค้าเสรี และการบริการ